

Bodnár Katalin–Molnár György–Pellényi Gábor–Szabó Lajos–Várhegyi Judit: A külkereskedelmi egyenleg dinamikája, az export és az import alakulása*

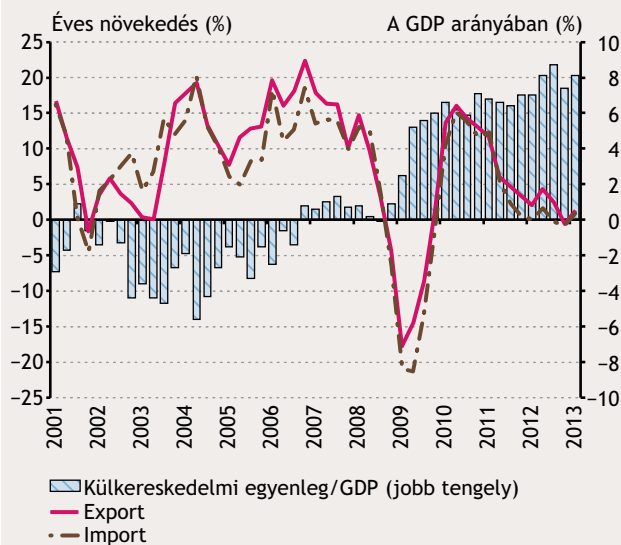
Elemzésünkben a külkereskedelmi egyenleg alakulását vizsgáljuk a válság alatt. A 2000-es évek elején-közepén a növekvő külső eladósodás mellett a külkereskedelmi mérlegünk deficitese volt. A válságot követően a gazdasági szereplők mérlegalkalmazkodása miatt a fogyasztási és beruházási célú import jelentősen visszaesett, miközben az export – és a közbülső termékek importja – a válság óta is növekszik. E folyamatok eredményeként a külkereskedelmi egyenleg jelentős pozitívumba fordult. A válság ötödik évében azonban az export teljesítménye elmarad a válság előttiől, aminek nem csupán ciklikus, hanem tartós, strukturális okai is lehetnek. Középtávon a külső adósság leépítéséhez exportvezérelt növekedésre van szükség, ami fakadhat felvevőpiacaink gyorsabb növekedéséből, exportpiaci részesedésünk emelkedéséből, vagy az export hazai hozzáadottérték-tartalmának növekedéséből. Elemzésünk mindhárom téren azonosít kihívásokat.

BEVEZETÉS

Külkereskedelmi egyenlegünk a '90-es évek közepe óta negatív volt, majd a válság kezdete óta jelentős pozitívumba fordult át. A 2000-es évek első felében a gyorsan bővülő belső fogyasztás miatt erőteljes volt az import növekedése, ami 2003-ra a GDP 4 százalékát meghaladó külkereskedelmi hiányt eredményezett. Ezt követően az élénkülő export és a folyamatosan lassuló belföldi kereslet az egyenleg fokozatos javulását eredményezte. A válság előtt a külkereskedelmi mérleg már enyhe, a GDP mintegy 1 százalékát kitevő többletet mutatott. 2008–2009-ben a külkereskedelmi egyenleg a GDP mintegy 6 százalékával javult tovább a külkereskedelmi forgalom jelentős visszaesése mellett. Ezt követően a külkereskedelmi forgalom újra bővült, bár a növekedés üteme a gyors felpattanás után fokozatosan mérséklődött. Az import dinamikája a válság óta tartósan elmaradt az exporttól, ami a külkereskedelmi többlet további javulását eredményezte (1. ábra). Elemzésünkben e változások okait tárjuk fel.

A válság rávilágított, hogy a korábbi évek külső forrásbevonásra alapozó növekedési modellje nem volt fenntartható. A piacok kockázatokhoz való hozzáállása óvatosabbá vált, a válság előtt felhalmozott adósságállományok pedig csak lassan csökkennek. Így hazánk kockázati megítélése tartósan romlott. Mindezek a válság előttinél magasabb adósság-szolgálati terhet, illetve szűkösebb külső forrásbevonási

1. ábra
Az export és az import volumennövekedése
és a külkereskedelmi egyenleg

Forrás: KSH.

lehetőségeket vetítenek előre (MNB, 2010). Ilyen környezetben a belső kereslet csak mérsékelten képes bővülni, és az export lehet a növekedés fő motorja. Ezért középtávú növekedési kilátásaink szempontjából is fontos megérteni, hogy a külkereskedelmi egyenleg alakulásához mennyiben járult hozzá az export, illetve az import változása, vala-

* Jelen cikk a szerzők nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

mint, hogy e változások az üzleti ciklus hatását tükrözik-e, vagy tartós gazdaságszerkezeti változásokat jeleznek.

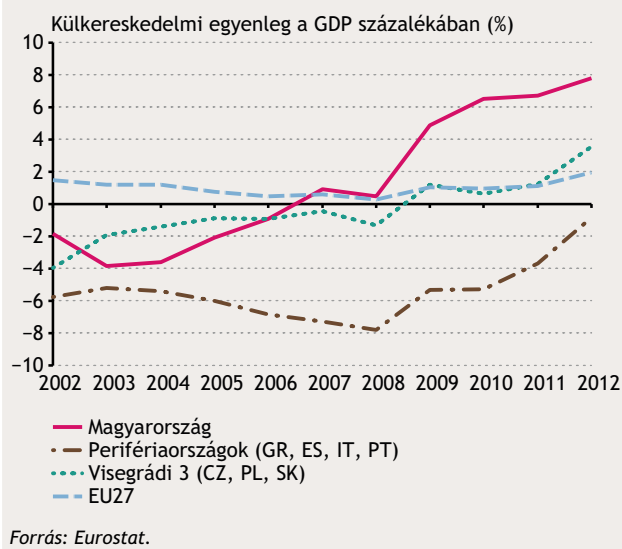
Az elemzés első részében megvizsgáljuk a külkereskedelmi egyenleg dinamikáját a válságot megelőző évektől 2012-ig, és összehasonlítjuk az európai országokban tapasztalt tendenciákkal. Ezt követően megvizsgáljuk az import és az export alkalmazkodását a válságban, valamint azokat a főbb tényezőket, amelyek az exportvezérelt növekedés lehetőségeit meghatározzák. Az elemzés során Magyarországot több országcsoporthoz hasonlítjuk. Megvizsgáljuk, hogy a külkereskedelem hogyan alakult az Európai Unió országainak átlagához képest. Ezen belül a visegrádi országok csoportjával (Csehország, Lengyelország, Szlovákia) is összehasonlítjuk hazánkat, mivel az export és a versenyképesség vonatkozásában elsődlegesen ezek az országok a versenytársaink. Emellett az EU perifériaországainak (Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) átlagos mutatóit is megvizsgáljuk. Ezek az országok a válság előtt hazánkhoz hasonlóan magas külső adósságot halmoztak fel, így a belső kereslet és ezen keresztül az import alakulása leginkább ezekhez a gazdaságokhoz hasonlítható.

A külkereskedelmi egyenleg alakulása

A válság előtti évekig a külkereskedelmi egyenlegünk deficités volt. A külkereskedelmi mérleg hiánya a 2000-es éveket megelőzően inkább egy egyensúlyi felzárkózási folyamatot tükrözhetett, míg azt követően a belső kereslet gyors növekedését. Bár exportunk gyorsan bővült, az import szintje meghaladta az exportét, amiben a 2000-es évek kezdetétől a fogyasztás és a beruházások gyors, hitelekkel fedezett bővülése, valamint a laza fiskális politika is szerepet játszott. A régiós országokban hasonló folyamat ment végbe, a külkereskedelmi mérleg hiánya azonban alacsonyabb volt. Az EU egészének szintjén a külkereskedelmi mérleg közel egyensúlyban volt (akárcsak a folyó fizetési mérleg), ami azonban jelentős különbségeket fed el a tagállamok egyes csoportjai között. A perifériaországokra az alacsony euroövezeti kamatoknak és a pénzügyi integrációnak köszönhetően dinamikus emelkedő belső kereslet volt jellemző, ami a relatíve kedvezőtlenebb exportteljesítményük mellett jelentős külkereskedelmi hiányt eredményezett (2. ábra).

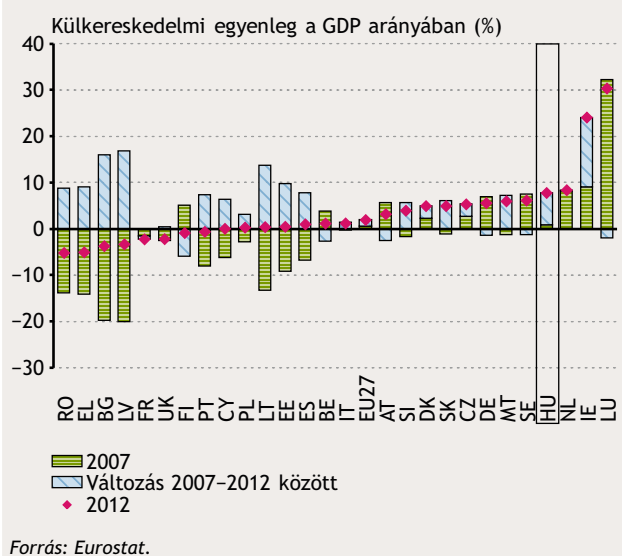
A válság óta a hazai nettó export alkalmazkodása az Európai Unión belül az egyik legnagyobb volt. A válságot megelőzően az Európai Unión belül jelentős egyensúlytalanságok halmozódtak fel mind a folyó fizetési mérleget, mind azon belül a külkereskedelmi mérleget tekintve. Bár az EU egészében a külkereskedelmi egyenleg javulása nem tűnik számottevőnek (2007-ben a GDP 0,6 százaléka volt,

2. ábra
A külkereskedelmi egyenleg a GDP arányában az EU országaiban

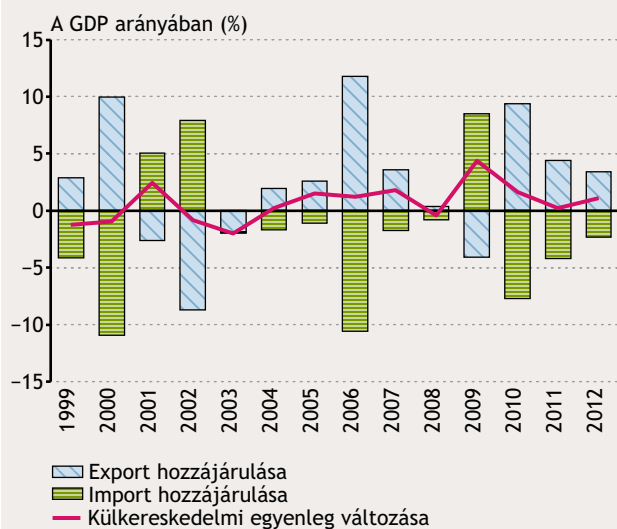

ami 2012-re 1,9 százalékra emelkedett), ez jelentős különbségeket takar az egyes országok között. A legnagyobb alkalmazkodás a korábban nagymértékű külső adósságot felhalmozó perifériaországok (leginkább Görögország, Portugália és Spanyolország) és balti országok mellett hazánkban volt megfigyelhető. Több, korábban pozitív külkereskedelmi egyenleggel rendelkező országban ugyanakkor mérséklődött a nettó export, de az alkalmazkodás elsősorban a válság előtt magas deficittel rendelkező országokban ment végbe (EC, 2012). A visegrádi országok mindegyikében a hazainál kisebb, de szintén jelentős mértékű külkereskedel-

3. ábra
A külkereskedelmi egyenleg a válság kezdete előtt és azóta az EU országaiban

4. ábra
A külkereskedelmi egyenleg változásának felbontása az export és az import hozzájárulására

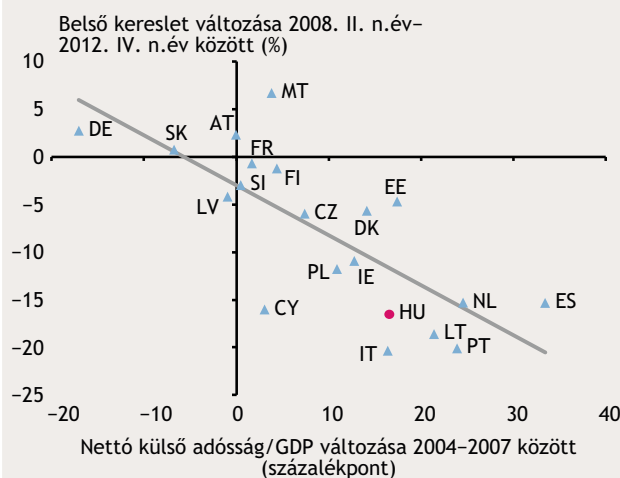
miegyenleg-változás zajlott le. Jelenleg Magyarország a GDP közel 8 százalékára rúgó külkereskedelmi többlettel rendelkezik, ami az EU-n belül az egyik legmagasabb érték (3. ábra).

A külkereskedelmi egyenleg javulása az import nagyobb mértékű alkalmazkodásának volt köszönhető. A nettó export javulása már 2006-ban megindult, a fiskális politika konszolidációjával egy időben. A válság során az export és az import egyaránt csökkent, de a behozatal nagyobb mértékű visszaesése miatt számottevően javult a külkereskedelmi egyenleg. A válság óta ismét bővül a termékforgalom, de a kivitel dinamikája tartósan meghaladta az importét. Így a külkereskedelmi többlet tovább emelkedett, 2012-re megközelítette a GDP 8 százalékát (4. ábra).

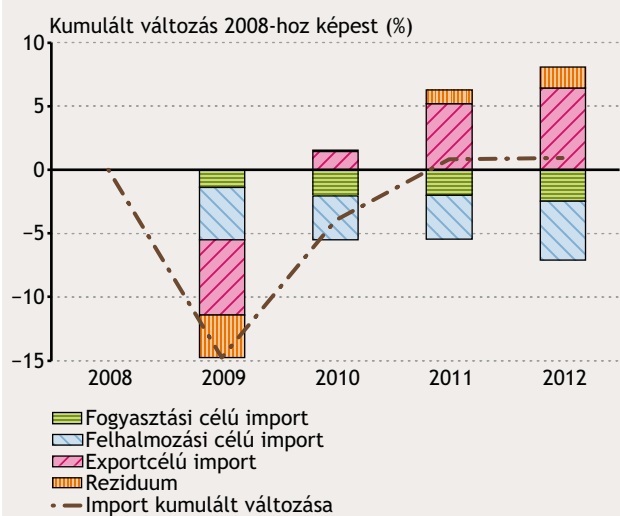
IMPORTALKALMAZKODÁS

A belső kereslet a hazai gazdasági szereplők mérlegalkalmazkodása miatt jelentősen visszaesett a válság kezdete óta. Nemzetközi összehasonlításban megfigyelhető, hogy a fogyasztási és beruházási kereslet azokban az országokban csökkent leginkább, amelyek a válságot megelőzően jelentős külső adósságot halmoztak fel (5. ábra). Hazánkban a 2000-es évek elején-közepén mindhárom szektor hozzájárult a külső adósság bővüléséhez. A költségvetésben jelentős mértékű konszolidációra volt szükség. A háztartások és vállalatok belföldi pénzügyi szektortól felvett devizahiteleinek jelentős aránya is hozzájárult ahhoz, hogy a kiigazítási igényünk az EU-n belül az egyik legnagyobb volt, és a mérlegalkalmazkodás máig nem zárult le.

5. ábra
A válság előtti adósságfelhalmozás és a belső kereslet visszaesése közötti kapcsolat az EU országaiban

6. ábra
A GDP felhasználási tételeinek hozzájárulása az import volumenváltozásához

A visszafogott importdinamikát elsősorban a belső kereslet visszaesése magyarázza. A belső keresleti tételek jelentős aránya importból származik (2008-as adatok alapján a lakossági fogyasztás 34 százaléka, a beruházások 52 százaléka import). Így a válság kezdetét követően a belső kereslet visszaesése az importot is visszafogta. Az import 2009 óta megfigyelt növekedése kizárólag az export helyreállításához köthető (melynek átlagos importtartalma 2008-ban 56 százalékos volt, 6. ábra).

A hazai gazdasági szereplők folytatódó mérlegalkalmazkodása miatt a belső kereslet a következő években is csak lassan élénkülhet. A háztartási és a vállalati szektor még mindig jelentős hitelállománnyal rendelkezik, amely további mérlegkiigazítást tehet szükségessé. Emellett a bizonytalanabb növekedési kilátások is hozzájárultak az óvatossági célú megtakarítások növekedéséhez, illetve a beruházási kereslet csökkenéséhez. Emiatt az import a következő években is csak mérsékelt ütemben bővíthet.

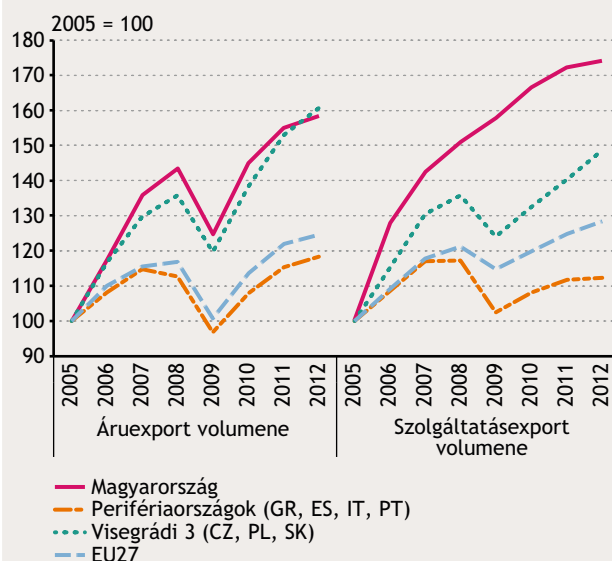
EXPORTTELJESÍTMÉNYÜNK ALAKULÁSA

Az áruexportunk volumene növekedett, dinamikája azonban mérséklődött a 2000-es évek közepétől (7. ábra). Az export 2009. évi csökkenését alapvetően a külső kereslet zuhanása magyarázta. A későbbi években fokozatosan helyreállt felvevőpiacaink importkereslete. Ennek köszönhetően az export volumene 2011-re meghaladta a válság előtti szintet. Nemzetközi összehasonlításban kedvező, hogy a kivitel dinamikája magasabb a hazánkhoz hasonlóan túlzott adósságot felhalmozó országokénál. Ez a dinamika viszont a közvetlen versenytársaknak számít, hasonló exportszerkezettel bíró régiós országokénál már alacsonyabb volt a válságot követő években. Ebben szerepet játszhatott, hogy egyes, a '90-es években hazánkba települt nagyvállalatok versenyképessége globálisan romlott a válság alatt, különösen az elektronikai szektorban. Így a termelés visszafogására, valamint a termelési láncok átszervezésére kényszerültek. Egyes vállalatok leépítésekkel, mások gyárbezárásokkal reagáltak a megváltozott körülményekre, ami visszafogta exportunk bővülését. Az elektronikai szektor leépülését részben ellensúlyozta a járműipar kapacitásainak bővülése, így a gépipar termelése és exportja összességében bővült.

A szolgáltatásexportunk volumene dinamikusán nő. Szolgáltatásexportunk nagysága jóval kisebb, mint az áruexporté (körülbelül ötöde annak). Ugyanakkor a szolgáltatások külkereskedelmi egyenlege a '90-es évek végétől folyamatosan pozitív. A szolgáltatásexport volumene a válság alatt töretlenül bővült, bár dinamikája mérséklődött. A kedvező teljesítmény összefügghet azzal, hogy a szolgáltatások kereslete kevésbé csökkent a válság alatt, mint az áruké. Ennek oka, hogy a szolgáltatások kereslete kevésbé függ a ciklus alakulásától (így például egyes üzleti szolgáltatások nem függenek a termelés szintjétől: például a könyvelői szolgáltatásokra akkor sem csökken a kereslet, ha kevesebb a termelés), valamint a külső finanszírozástól. Emellett a protekcionista intézkedések, amelyek az áruexportban felerősödtek a válság alatt, szintén kevésbé jellemzőek a szolgáltatások piacán (Borchert-Mattoo, 2010).

7. ábra
Az export volumenének alakulása

(2005 = 100)

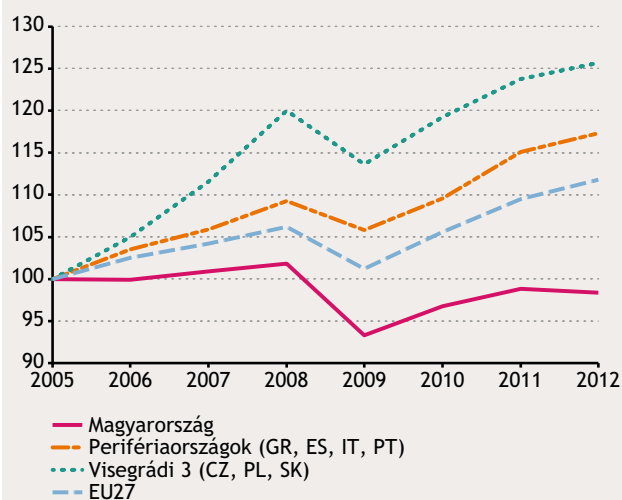

Forrás: Eurostat.

Az exportárindexünk dinamikája hosszabb ideje elmarad mind a régiós versenytársak, mind az EU-tagállamok árainak alakulásától (8. ábra). Ennek több oka lehet (Munkácsi, 2009). Az egyik lehetséges magyarázat az export összetételével függ össze: a kivitel exportszerkezete már 1995-től kezdve eltolódott a magas technológiatartalmú termékek felé, ugyanakkor az ezredforduló után a hazai export olyan területeken tudott terjeszkedni, ahol a

8. ábra
Az export árindexének alakulása

(2005 = 100)

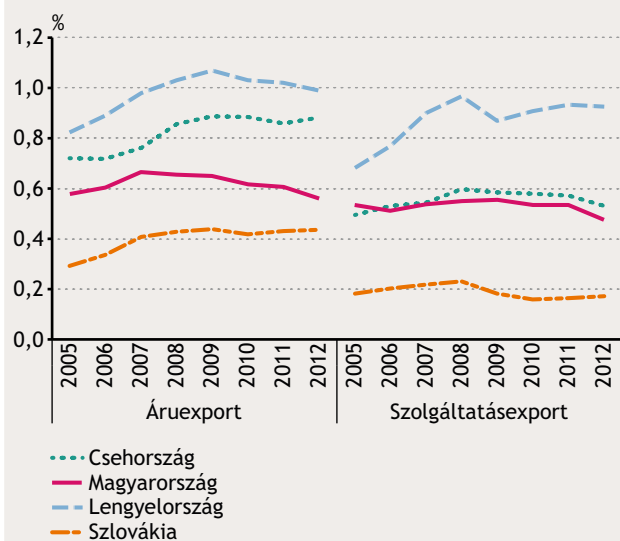

Forrás: Eurostat.

magas technológiatartalmú termékeket alacsonyabb árszínvonalon lehetett értékesíteni. Emellett az ágazati specializáció is az alacsonyabb egységértékű termékek felé mozdult el. A másik lehetséges magyarázat szerint versenyképességi problémákra utalhat, hogy a tartósan alacsony árindex ellenére sem tudtuk az export dinamikáját érdemben növelni. Benkovskis-Wörz (2012) számításai alapján más kelet-közép-európai országokban elsősorban a nem árjellegű versenyképesség (a fogyasztók által érzékelt termékminőség) javulása emelhette az exportárindexet. A magyar export versenyhátránya részben a termékminőség kisebb javulásából fakadhatott. Emellett azonban az árjellegű versenyképességünk is kedvezőtlenül alakult: a minőségjavulástól tisztított árak Magyarországon kevésbé csökkentek a 2000-es években, mint a régió többi országában.

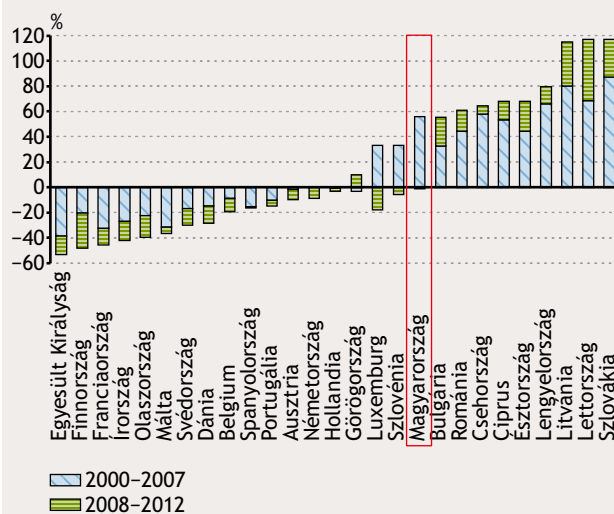
Áruexport-piaci részesedésünk növekedése már a válság előtt elszakadt a visegrádi országoktól, a válság óta pedig csökken a folyó áron számított piaci részesedés. A válság előtti években exportpiaci részesedésünk gyorsan növekedett, felülmúlva az EU-tagországokban tapasztalt dinamikát. Ám a régiós versenytársaktól már az ezredfordulót követően elmaradt az áruexport-piaci részesedés növekedési üteme (9. ábra). Ez részben természetes folyamat lehet, mivel az Európai Unióba irányuló külkereskedelem szintje az ezredfordulóra megközelíthette egyensúlyi szint-

9. ábra
Az export világgpiaci részesedése folyó áron

Forrás: WTO.

10. ábra
Az áruexport-volumen világgpiaci részesedésének változása

Forrás: CPB Netherlands, Eurostat.

jét. Emellett a régóta alacsony árindexünk is szerepet játszott a folyó áron mért piaci részesedés szerényebb növekedésében. Ugyanakkor a válság kezdete óta a volumenekből számított piaci részesedésünk sem tudott növekedni (10. ábra).

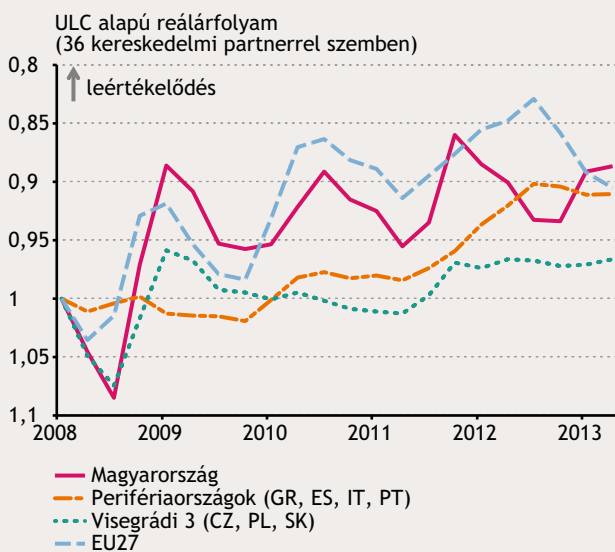
Szolgáltatásexport-piaci részesedésünk relatíve kedvezőbben alakul. A szolgáltatásexport piaci részesedése kb. 2004-2005-ig gyorsan bővült, ezt követően azonban a növekedés üteme a régiós versenytársakétól elmaradt. Azóta piaci részesedésünk a régió más országaihoz hasonlóan mérséklődött, különösen 2012-ben. A tavalyi csökkenés leginkább a turizmusexport mérséklődéséhez volt köthető (9. ábra).

Exportpiaci részesedésünket több ciklikus tényező is befolyásolta a válság óta:

- A nemzetközi üzleti ciklusokra különösen érzékenyen reagál a magyar áruexport. Nemzetközi recessziók idején tipikusan csökken, fellendülések idején pedig növekszik az exportpiaci részesedésünk. Ez annak köszönhető, hogy Magyarország exportjának tetemes részét teszik ki a félkész és közbülső termékek. Ezeknek a kereslete a fogyasztási cikkekénél érzékenyebben reagál a kereslet változására, ami a globális termelési láncok készletezési viselkedésével függ össze.¹

¹ A végső termékek keresletének váratlan ingadozásai miatt a gyártók óvatossági készleteket tartanak, melyek nagysága függ a kereslet várható értékétől is. Ezért például javuló értékesítési kilátások mellett a végtermék gyártója annyi közbülső terméket rendel, ami a várható kereslet és a növekvő óvatossági készlettséghez szükséges. A termelési láncban felfelé haladva e hatás sokszorozódik, így a rendelések és a termelés volatilitása folyamatosan emelkedhet. A jelenséget európai külkereskedelmi adatokon vizsgálta pl. Altomonte et al. (2012).

11. ábra
A fajlagos munkaköltség alapú reálárfolyam alakulása

Forrás: Eurostat.

- Az ipar szerkezetváltása átmenetileg ronthatta exportpiaci részesedésünket, különösen 2011–2012-ben. Az elektronikai szektor kapacitáscsökkentése időben előbb jelentkezett, mint az újonnan kiépült autóiipari kapacitások üzembe állása. A közeljövőben az autóiipari termelés felfutásával e hatás korrigálódhat.
- Az árfolyam leértékelődése ellenben kissé javíthatta az exportpiaci részesedést. Bár a válság óta más európai országokhoz képest relatíve nagymértékben értékelődött le reálárfolyamunk (11. ábra), ennek várt pozitív hatásait több tényező csökkentette. A magánszektor jelentős devizaadóssága miatt a romló vállalati mérlegpozíció ellensúlyozhatta a javuló árversenyképességet. Emellett az exportban jelentős arányt képviselnek az importált alapanyagok, így az árfolyam nettó exportra gyakorolt hatása korlátozott lehet. Végül az export nagy része kevés külföldi tulajdonú vállalatnál összpontosul, amelyek könyveiket euróban vezetik, így a rövid távú árfolyamváltozásokra nem feltétlenül reagálnak. Az árfolyam hatása a szolgáltatások körében erősebb lehetett: például 2009 első felében, a forint nagymértékű leértékelődését követően gyorsan és számottevően erősödött a bevásárlóturizmus.

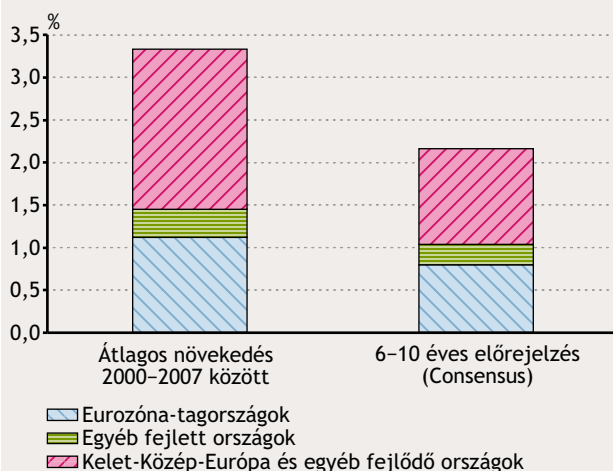
AZ EXPORTVEZÉRELT NÖVEKEDÉS KIHÍVÁSAI

Előre tekintve, középtávon a növekedés fő motorja az export lehet. A globális gazdasági válság rámutatott, hogy az erőteljes külső forrásbevonáson alapuló növekedési

modell korrekcióra szorul. A befektetők kockázati étvágya várhatóan hosszabb távon is alacsonyabb lesz, mint a válságot megelőzően, emiatt a korábbinál kevesebb külső forrás fog rendelkezésre állni. A felzárkózásnak emiatt úgy kell folytatódnia, hogy az ne járjon a külső egyensúly jelentős romlásával (MNB, 2010). Ehhez az is szükséges, hogy a külkereskedelmi mérleg a válságot megelőzően jellemző szintnél kedvezőbb legyen. Az exportvezérelt növekedésnek három módja lehet. Egyrészt nőhet a folyó áron számított export azáltal, ha a felvevőpiacok kereslete bővül és az export volumene növekszik, vagy kedvezőbb árakat sikerül érvényesíteni az exportpiacokon. Másrészt az exportáló vállalatok javuló versenyképessége a piaci részesedés növekedésével, ez pedig növekvő exporttal járhat. Harmadrészt az export változatlan szintje nagyobb mértékben járulhat hozzá a gazdasági növekedéshez, ha annak belföldi hozzáadottérték-tartalma növekszik. A következőkben áttekintjük, hogy e tényezők mennyiben támogathatják a következő években az exportvezérelt növekedési modellre való átállást, illetve milyen fő kihívásokkal szembesül a hazai exportszektor.

Felvevőpiacaink a válság előtt megfigyeltnél lassabban növekedhetnek. A válság előtti időszakot a befektetési kockázatok alulértékelése jellemezte. Számos országban utólag fenntarthatatlannak bizonyuló adósságpozíciók épültek ki, melyek korrekciója hosszú időt vesz igénybe. Ezért a túladóssodott országokban tartósan lassú növekedésre számíthatunk. Emellett a globális kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok miatt az adósságproblémákkal közvetlenül nem terhelt országok növekedési kilátásai is romlottak. Hosszú távon a demográfiai folyamatok (a népesség előregedése,

12. ábra
Fő felvevőpiacaink növekedése

Megjegyzés: A magyar exportban legalább 1 százalék súllyal rendelkező országok GDP-növekedésének súlyozott átlaga, ahol a súlyok a 2011. évi exportból vett részesedést tükrözik.

Forrás: Eurostat, KSH, Consensus Economics, MNB-számítások.

fogyása) további kihívást jelentenek főként a fejlettebb régiók számára (12. ábra).

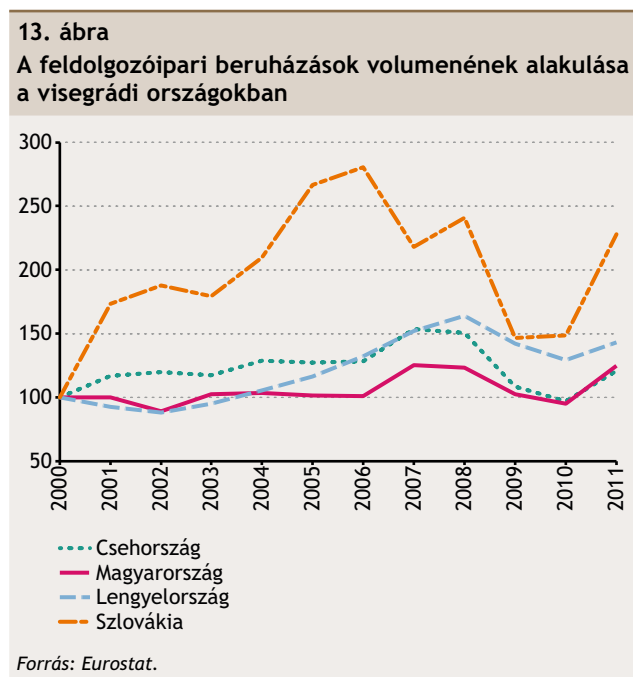
Az export földrajzi és termékszerkezetének változása tompíthatja a lassabb globális növekedési környezet negatív hatásait. Amennyiben sikerül a relatíve gyorsabban növekvő régiók irányába exportálni, illetve a relatíve gyorsabban fejlődő ágazatokban specializálódni, akkor az effektív külső keresletünk kevésbé lassul, mint a világgazdaság egésze. Az új piacokra való betörés, illetve a termékszerkezet megváltoztatása azonban az egyes hazai exportőrök számára rendkívül költséges és bizonytalan kimenetelű. E stratégia alternatívája lehet a globális termelési láncokba való intenzívebb bekapcsolódás. A tőkeerősebb multinacionális vállalatok maguk is igyekeznek erősíteni jelenlétüket a gyorsabban növekvő piacokon. A kisebb hazai vállalatok a beszállítói kapcsolatokon keresztül kevesebb költséggel és kockázattal növelhetik kitétségüket a dinamikusabb piacok felé.

A piaci részesedés bővülését középtávon versenyképességi problémák nehezíthetik. Exportpiaci részesedésünk gyenge dinamikája nemcsak ciklikus tényezőket, hanem strukturális problémákat is tükrözhet. Az exportszektor kapacitásai lassabban bővülnek, mint a régió többi országában: a feldolgozóipar beruházási aktivitása hosszabb ideje

elmarad a visegrádi országokétól, még a közelmúlt autóipari nagyberuházásaival is (13. ábra). Ez arra enged következtetni, hogy Magyarország tökevonzó képessége romolhatott a régiós versenytársakhoz képest az elmúlt évtizedben. E problémák kimerítő elemzése azonban túlmutat tanulmányunk keretein.²

Az árfolyam segítheti az áruexport-piaci részesedés középtávú növelését, de hatása korlátozott lehet. A gazdaságtörténet sikeres exportvezérelt növekedési epizódjait általában alulértékelt árfolyam kísérte (lásd pl. Rodrik, 2008). A gyenge árfolyam nemcsak a régóta exportáló vállalatok versenyképességét javíthatja, hanem megkönnyítheti új exportőrök megjelenését a világpiacon. E hatás potenciálisan nagy lehet: a jelentős exportbővülést mutató országokban az új exportőrök adták a kivitel bővülésének közel felét (Freund-Pierola, 2012). Ám az irodalom megosztott azzal kapcsolatban, hogy maga a leértékelt árfolyam okozza-e a kedvező exportteljesítményt, vagy az alulértékelttség és a gyors növekedés ugyanannak a mögöttes oknak az együttes tünete.³ Emellett feldolgozóipari vállalatok adatain végzett becslések (pl. Campa, 2004; Das et al., 2007) alapján a gyengébb árfolyam csak mérsékelten tudja támogatni az új exportőrök piacra lépését. Így az árfolyam alulértékelttsége helyett a vállalatok termelékenységének javulása lehet döntő az exportőrök számának növekedésében. A termelékenység viszont az importtal mutat kapcsolatot: magyarországi becslések (Halpern et al., 2011) szerint az 1993–2002 közötti termelékenységnövekedés egyharmada beruházási javak behozatalából fakadt. Mivel az árfolyam leértékelődése megdrágítja a tőkejavak importját a leendő exportőrök számára, ezért szélsőséges esetben akár hátráltathatja is az exportpiacra való belépésüket.

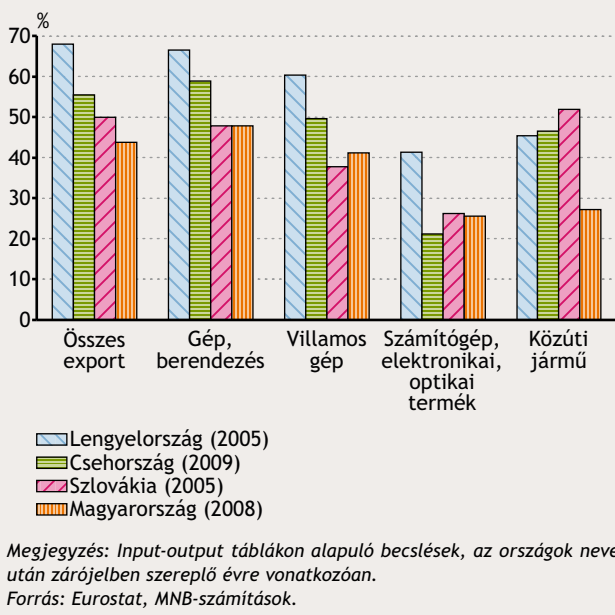
A szolgáltatásexport piaci részesedésére relatíve nagyobb hatása lehet az árfolyamnak. Eichengreen–Gupta (2012) vizsgálatai alapján az árfolyam erősebben hat a szolgáltatóágazatok exportjára, mint az áruexportra. A hatás különösen erős lehet a modern szolgáltatóágazatokban (pl. kommunikációs, informatikai, adminisztrációs szolgáltatások). Ennek több magyarázata lehet: a modern szolgáltatások kisebb importtartalma, a kisebb belépési költségek az exportpiacokra, vagy e szolgáltatások árrugalmasabb kereslete. E modern ágazatok súlya a hazai szolgáltatásexportban egyelőre alacsony, ezért az árfolyam exportösztönző hatása eddig csak mérsékelten jelentkezhetett. Előre tekintve ugyanakkor a válság előttinél tartósan gyengébb

² A kérdés részleges vizsgálatáért lásd pl. Gál (2007), Martonosi (2013). Az európai gazdaságok – köztük hazánk – versenyképességét jelenleg is elemzi az Európai Központi Bank által koordinált Competitiveness Research Network kutatási hálózat. A kutatások során termék- és vállalati szintű adatok intenzív használatával igyekeznek minél teljesebb képet adni az egyes gazdaságok, illetve vállalatok versenyképességéről, valamint megvizsgálni ezek hatását a gazdasági teljesítményre. Az első eredményekért lásd pl. ECB (2013).

³ Például a magas megtakarítási ráta egyszerre vezethet az egyensúlyi árfolyamhoz képesti alulértékelttséghez, és segítheti a gyors gazdasági növekedést, lásd: Berg–Miao (2010).

14. ábra
Helyi hozzáadottérték-tartalom az exportban

árfolyam exportösztönző hatása erősödhet e szolgáltatások körében.

Végül, a magyar export importigénye magas, a helyi hozzáadottérték-tartalom emelésében lehetnek növekedési tartalékok. A visegrádi országokkal összevetve Magyarországon alacsony az export helyi hozzáadottérték-tartalma (14. ábra). A kisebb hazai hozzáadottérték-tartalom azt is jelezheti, hogy a hazai exportőrök alacsonyabb haszonkulcsú (ezért folyó áron mérve kevesebb hozzáadott érték tartalmazó) alkatrészek gyártására specializálódtak. Ebben az esetben ugyanazon összetételhatás jelentkezik a hozzáadottérték-tartalomban, amely alacsonyan tartja az exportárindexet. Másfelől azonban az alacsony helyi hozzáadottérték-tartalom versenyképességi problémákat is tükrözhet. Elképzelhető, hogy a hazai beszállítók nem tudtak megfelelően bekapcsolódni a nemzetközi termelési láncokba. Lehetséges továbbá, hogy a multinacionális cégek termelési láncain kívül zajló exporttevékenység gyengébb, mint más országokban.

ÖSSZEFOGLALÁS

Elemzésünkben a külkereskedelmi egyenleg alakulását vizsgáltuk a válság alatt. A válság óta megfigyelt jelentős korrekció elsősorban annak köszönhető, hogy a hazai gazdasági szereplők mérlegalkalmazkodása miatt a belső kereslet és ennek importigénye visszaesett. A folytatódó mérlegalkalmazkodás és az óvatossági megfontolások erősödése miatt a fogyasztási és beruházási célú import középtávon is

csak mérsékelten nőhet. Az export ugyanakkor bővíthet, és ez az intermedier termékek importját is emeli.

Áruexportunk volumene a válság előttinél lassabban növekszik. Ebben szerepet játszhat, hogy több, a '90-es években idetelepült, főként elektronikai nagyvállalat versenyképessége globálisan romlott. Teljesítményük mérséklődését a járműipari vállalatok bővülése az utóbbi években még nem tudta ellentételezni. Szolgáltatásexportunk volumene ugyanakkor a válság alatt is töretlenül bővült, ami részben azzal magyarázható, hogy ezek kereslete kevésbé érzékeny az üzleti ciklusokra. Az exportált termékek és szolgáltatások árindexe ugyanakkor már a válság előtt is nagyon alacsony volt. Ezt részben magyarázhatja az export termék- és földrajzi szerkezete, ugyanakkor az alacsony exportár versenyképességi lemaradást is tükrözhet.

Áruexport-piaci részesedésünk a válság óta mérséklődik, míg a szolgáltatásexport-piaci részesedésünk stagnál. A válság kezdete óta az exportpiaci részesedésünket több ciklikus hatás is befolyásolta. A külső kereslet jelentősen visszaesett, amire exportunk a félkész és közbülső termékek jelentős súlya miatt nagyon érzékeny. Az ipar szerkezetváltása szintén az exportpiaci részesedés átmeneti csökkenését eredményezhette. Másfelől reálárfolyamunk más európai országokénál nagyobb mértékben értékelődött le, ami tompíthatta e hatásokat.

A válság rávilágított, hogy a korábbi, külső finanszírozáson alapuló növekedési modell nem fenntartható. Ezért a jövőben a növekedés nem járhat a külső egyensúly jelentős romlásával. Az exportvezérelt növekedést nehezíti, hogy felvevőpiacainkon hosszabb távon alacsonyabb növekedés várható. E problémát oldhatja az export további átrendeződése a gyorsabban növekvő régiók irányába. Az exportpiaci részesedés növekedését strukturális tényezők is korlátozhatják, amit az exportszektor kapacitásainak lassú bővülése is tükrözhet. A piaci részesedés középtávú növelésében az árfolyam korlátozott szerepet játszhat, elsősorban a szolgáltatás-szektorban. Végül, az export hazai hozzáadottérték-tartalmának emelésében lehetnek növekedési tartalékok.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALDOMONTE, CARLO-FILIPPO DI MAURO-GIANMARCO OTTAVIANO-ARMANDO RUNGI-VINCENT VICARD (2012): Global Value Chains During the Great Trade Collapse: A Bullwhip Effect?. *ECB Working Papers*, No. 1412.

BENKOVSKIS, KONSTANTINS-JULIA WÖRZ (2012): Non-Price Competitiveness Gains of Central, Eastern and Southeastern European Countries in the EU Market. *Focus on European*

- Economic Integration*, Q3/2012, pp. 27–47. Österreichische Nationalbank.
- BERG, ANDREW–YANLIANG MIAO (2010): The Real Exchange Rate and Growth Revisited: The Washington Consensus Strikes Back?. *IMF Working Paper*, WP10/58.
- BORCHERT, INGO–AADITYA MATTOO (2010): The crisis-resilience of services trade. *Service Industries Journal*, vol. 30, no. 13. pp. 2115–2136.
- CAMPA, JOSÉ M. (2004): Exchange rates and trade: How important is hysteresis in trade?. *European Economic Review*, vol. 48, no. 3. pp. 527–548.
- DAS, SANGHAMITRA–MARK J. ROBERTS–JAMES R. TYBOUT (2007): Market Entry Costs, Producer Heterogeneity, and Export Dynamics. *Econometrica*, vol. 75, no. 3. pp. 837–873.
- EICHENGREEN, BARRY–POONAM GUPTA (2012): The Real Exchange Rate and Export Growth: Are Services Different?. *NIPFP Working Paper*, 112.
- EUROPEAN CENTRAL BANK (2013): *Competitiveness Research Network: First Year Results*. European Central Bank.
- EUROPEAN COMMISSION (2012): Current account surpluses in the EU. *European Economy*, 9/2012. European Commission.
- FREUND, CAROLINE L.–MARTHA D. PIEROLA (2012): Export Surges. *Journal of Development Economics*, vol. 97, no. 2. pp. 387–395.
- GÁL PÉTER (2007): Kedvezőtlen beruházások – növekedési kockázatok?. *MNB-szemle*, június, pp. 12–21. Magyar Nemzeti Bank.
- HALPERN, LÁSZLÓ–MIKLÓS KÖREN–ÁDÁM SZEIDL (2011): Imported Inputs and Productivity. *CeFiG Working Papers*, 8.
- MAGYAR NEMZETI BANK (2010): *Elemzés a konvergenciafolyamatokról a pénzügyi válság szemszögéből*. Magyar Nemzeti Bank.
- MARTONOSI ÁDÁM (2013): Tényezők az alacsony hazai beruházás hátterében. *MNB-szemle*, január, pp. 40–48. Magyar Nemzeti Bank.
- MUNKÁCSI ZSUZSA (2009): A kelet-közép-európai országok exportszerkezete és exportspecializációja. *MNB-tanulmányok*, 81.
- RODRIK, DANI (2008): The Real Exchange Rate and Economic Growth. *Brookings Papers on Economic Activity*.